ھېكايەت چاڭموزا يۇسۇفخان

مولللا بىلال بىننى مولللا يۈسۈپ نازىمى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نىجات سوپى

دوتسېنت، دوكتور نىجات سوپى 1968-يىلى 9-ئايدا تېكەس ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. 1990-يىلى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى كەسپى بويىچە تولۇق كۇرس ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن تېكەس ناھىيەلىك 3-ئوتتۇرا مەكتەپكە خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان. 1992-يىلى 3-ئايدا ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ، ئوتتۇرا مەكتەپ تىل-ئەدەبىيات ئوقۇتۇش مېتودى ۋە يېزىقچىلىق ئوقۇتۇشى بىلەن شۇغۇللانغان. 2001-يىلدىن 2004-يىلغىچە، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا تىلشۇناسلىق ۋە ئەمەلىي تىلشۇناسلىق كەسپى ئىستىلىستىكا يۆنىلىشى بويىچە ماگىستېر ئاسپىرانتلىقنى ئوقۇپ تاماملىغان. 2007-يىلدىن 2010-يىلى 7-ئايغىچە مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتى ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى پاكۇلتېتىدا جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-ئەدەبىياتى كەسپى ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتى يۆنىلىشى بويىچە دوكتور ئاسپىرانتلىقنى ئوقۇپ تاماملىدى. بۇ ئارىلىقتا 2009-يىلى 10-ئايدىن 2010-يىلى 4-ئايغىچە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى ئىستانبۇل شەھرىدىكى يىلدىز (يۇلتۇز) تېخنىكا ئۇنىۋېرسىتېتى پەن ۋە ئەدەبىيات ئىنستىتۇتى تۈرك تىلى ۋە ئەدەبىياتى پاكۇلتېتىدا يېرىم يىل بىلىم ئاشۇردى. 2010-يىلى 9-ئايدىن باشلاپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىدا جۇڭگو تىل-ئەدەبىياتى پەنى پوستدوكتور پەن-تەتقىقات كۆچمە پونكىتىدا «ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىل مەدەنىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات» ناملىق تېمىدا پوستدوكتور تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

دوكتور نىجات سوپى ئىلگىرى شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ئېلان قىلغان، 2003-يىلى ئۇنىڭ «سۆيگۈ» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. كېيىنكى يىللاردا ئاساسلىقى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى، ھازىرغىچە 20 پارچىغا يېقىن ئىلمىي ماقالىسى ئېلان قىلىندى. 2006-يىلى ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدا دوتسېنتلىق كەسپىي ئۇنۋانىغا ئېرىشتى، 2008-يىلى ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتى بويىچە ماگىستېر ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى قىلىپ بەلگىلەندى. 2008-يىلى ئۇنىڭ «ئۇيغۇر تىلىدىكى ئوخشىتىشلار ھەققىدە تەتقىقات» ناملىق ئىلمىي ئەسىرى مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. يېقىندا «ئۇيغۇر تىلى ئىلى شېۋىسى ھەققىدە تەتقىقات» ناملىق يەنە بىر ئىلمىي ئەسىرى نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرماقتا.

دوكتور نىجات سوپى ھازىر نۆۋەتتىلىق ھالدا ئىلى ئۇيغۇرلىرىنىڭ تىل مەدەنىيىتى ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ

بارماقتا. يېقىندا ئۇ 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى 20 ـ ئەسىرنىڭ بېشىدا ئىلى ۋە يەتتەسۇ رايونىدا رادلوف، پانتۇسوف قاتارلىق رۇس ئالىملىرى تەرىپىدىن خاتىرىلەنگەن ئىلى شېۋىسىگە ئائىت بىر قىسىم داستان، چۆچەك، ماقال ـ تەمسىل، بېيىت، تېپىشماق، باللار ئويۇنلىرى قاتارلىق ژانىرلاردىكى ماتېرىياللارنى ئارقا ـ ئارقىدىن نەشرگە تەييارلاپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا نەشردىن چىقىۋاتقان «بۇلاق»، «مىراس»، «ئىلى دەرياسى» «قۇمۇل ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرناللارغا سۇندى.

«ھېكايەت چاگموزا يۇسۇفخان» ناملىق بۇ ئەسەر 19 ـ ئەسىردە ئىلىدا ياشاپ ئۆتكەن ئاتاقلىق رېئالىزىمچى ئەدىب موللا بىلال بىن موللا يۇسۇپ (نازىمى)نىڭ «غەزەلىيات» توپلىمى ۋە «غازات دەر مۈلكى چىن»، «نۇزۇگۇم قىسسىسى» داستانلىرى قاتارىدا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدىن تېگىشلىك ئورۇن ئالغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەردىن بىرىدۇر.

ئەسەر 1882 ـ يىلى يېزىلغان، ئەسەردە يالغاندىن «خوجا» قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، خەلق ئاممىسىنى ئالداپ يۈرگەن چاگموزا (ئۇزۇن چاچ) يۇسۇفنىڭ ساختا قىياپىتى كۈچلۈك ھەجۋى تىل بىلەن ئېچىپ تاشلانغان. ئەسەر ئەينى دەۋردىكىگە ئوخشاشلا بۈگۈنكى كۈندىمۇ خەلقىمىز ئارىسىدا نادانلىق، خۇراپاتلىقنى تۈگىتىش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا، ئوخشاشلا چوڭقۇر رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە ياخشى دەرسلىك بولالايدۇ. ئەسەر تىلى ئاھاڭدارلىقى، ھەجۋىلىكلىكىنىڭ كۈچلۈكلىكى، ئىستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرگە باي بولۇشى بىلەنمۇ، ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ ياخشى نەمۇنىسى سانىلىدۇ. يەنە بىر جەھەتتىن، ئەسەر تىلى يېقىنقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا ئۆتۈش مەزگىلىدىكى ئۆتكۈنچى دەۋر ئۇيغۇر تىلىغا تەۋە بولۇپ، تىلشۇناسلىق نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەينى دەۋر ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى كۈچلۈك ماتېرىيال ئاساسى بىلەن تەمىنلەيدۇ. شۇڭا، ئەسەر تىلىنى ئەستايىدىللىق بىلەن توغرا ئوقۇپ چۈشىنىش، ئەسەرنىڭ ھەر قايسى تەرەپلەردىكى قىممىتىنى تولۇق تونۇش، ھەمدە ئۇنىڭغا ياخشى ۋارىسلىق قىلىش، بىز بۈگۈنكى ئەۋلادلارنىڭ بۈيۈك شەرىپى ۋە مۇقەددەس مەجبۇرىيىتىدۇر، ئەلۋەتتە.

ئاپتونوم رايونىمىزدا «ھېكايەت چاگموزا يۇسۇفخان» داستانى ئىلگىرى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1958 ـ يىللىق 1 ـ سانىدا ئېلان قىلىنغان. كېيىن بۇ ئەسەر مۇشۇ نۇسخا ئاساسىدا «بۇلاق» ژۇرنىلىنىڭ 1981 ـ يىللىق 2 ـ سانىدا ئۆمەر ئوسماننىڭ نەشرگە تەييارلىشى بىلەن يەنە بىر قېتىم نەشر قىلىنغان. شۇندىن كېيىن يەنە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىغا دائىر باشقا بىر قانچە دەرسلىك كىتابقا كۆچۈرۈپ بېسىلغان. 2008 ـ يىلى يېڭىدىن تۈزۈلگەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەر 2 ـ يىللىق «ئەدەبىيات» دەرسلىكىگىمۇ كىرگۈزۈلگەن. ئەپسۇسكى، بۇ نۇسخا ئەسەرنىڭ تولۇق نۇسخىسى بولماستىن، بەلكى ئەسەرنىڭ بېشى، ئوتتۇرىسى ۋە ئاخىرىدىكى بىر قانچە جايدا بىر قىسىم مىسرالار چۈشۈرۈپ قويۇلغان چالا نۇسخىدىن ئىبارەت بولغان. ئەسەرنىڭ نەزمە قىسمى ئەسلى نۇسخىدا 328 مىسرا بولۇپ، 1981 ـ يىلى بېسىلغان نۇسخىدا پەقەت 281 مىسرا بېرىلگەن، قالغان 47 مىسرا چۈشۈرۈپ قويۇلغان، ئاخىرىدىكى ئىككى پارچە نەسرىي ئىزاھاتمۇ بېرىلمىگەن. شۇ دەۋردە قوللىنىلغان چاغاتاي يېزىقىدىكى تېكىستنى ئوقۇپ چۈشىنىش، ھەمدە ئۇنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا يېزىش ۋە ئەسەردە ئىشلىتىلگەن بىر قىسىم كونا سۆزلەر، دىئالېكت سۆزلىرىنىڭ مەنىسىنى ئىزاھلاشتىمۇ بىر قىسىم خاتالىقلارغا يول قويۇلغان. بۇ يەردە بۇ خاتالىقلارنى بىر ـ بىرلەپ ئىزاھلاپ ئولتۇرمىساقمۇ، كىتابخانلار 1981 ـ يىلى بېسىلغان نۇسخا بىلەن بىز نۆۋەتتە تەييارلىغان بۇ نۇسخىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇپ كۆرسىلا، بۇنى ئېنىق ھېس قىلالايدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئەسەرنىڭ ئالدىنقى نۇسخىسى نەشر قىلىنىپ ئارىدىن يەنە 30 يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە، بىز مەزكۇر ئەسەرنىڭ تولۇق نۇسخىسىنى توغرا ئوقۇش ۋە ئۇنىڭدىكى بىر قىسىم كونا سۆزلەر، دىئالېكت سۆزلىرىنى تىرىشىپ توغرا ئىزاھلاش ئاساسىدا رايونىمىزدىكى كىتابخانلارنىڭ دىققىتىگە يەنە بىر قېتىم سۇنۇشنى لايىق تاپتۇق.

ئەسەرنىڭ بۇ نۇسخىسى 1909 ـ يىلى رۇسىيە تاتارىستانىنىڭ قازان شەھەرى دارىلئۇلۇم ۋە دارىلفۇنۇن مەتبەسىدە بېسىلغان «يەتتە سۇ ۋىلايىتىدىكى تارانچىلارنىڭ ئارىسىدا نىكولاي پانتۇسوف يېزىپ ئالغان

چۆچەكلەر، ماقالىلار، تېپىشماق-جۇمباق سۆزلىرى، بېيىت، مۇخەممەس، ئاغرىقتا ۋە جىن-پەرىگە قارشى ئېيتىدىغان سۆزلەر، كونا-يېڭى ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدىكى بېيىتلار» ناملىق كىتابىنىڭ تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى تۈرك تىلى قۇرۇمى كۇتۇپخانىسىدا ساقلانغان نۇسخىسى ئاساسىدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى جۇڭگو تىل-ئەدەبىياتى پەنى پوستدوكتور پەن-تەتقىقات كۆچمە پونكىتىنىڭ تەتقىقاتچىسى، ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى، دوكتور نىجات سوپى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلاندى.

مەزكۇر نۇسخىدا، ئوقۇش ۋە سۆزلەرنى ئىزاھلاش جەريانىدا خاتالىقلار كۆرۈلگەن بولسا، كەسپداشلار ۋاقتىدا كۆرسىتىپ بېرىشىنى سەممىي ئۈمىد قىلىمىز.

—— مۇھەررىردىن.

ھكايەت جاڭمىرزا يۇسۇفخان

موللا بىلال بىننى موللا يۇسۇپ (نازىمى)

سۇخەن[1] ناقىلى[2] سۆز سارى[3] قىلدى ئەرم،
گۈلىستان نەزم ئارا قىلدى بەزم.
كى تارىخ نەبىغە[4] ھەزارۇ[5] دۇ[6] سەد[7]،
ۋە پەنجا[8] ۋە ھەشەددا[9] ئەردى ئەدەد.[10]
يىلى ئەردى ئات، ئايغا ئەردى سەفەر[11]،
خوجام كەلدى دەپ خەلققە بولدى خەبەر.
كەلىپدۇر خوجا كەنت كەتمەن[12] ئارا،
خوجام كەلدى دەپ خەلق قىلىپ ماجەرا[13].
تەمام خەلق كەلىشىپ تەۋاف[14] ئەيلەشىپ،
بەرىپ نەزرى بىسيار[15] سەۋاب ئەيلەشىپ.
سوراپ ئاندا خەلقلەر خوجام ئاتى كىم،
كى ئەۋلادى كىم، ئاتى كىم، زادى[16] كىم.

---

[1] سۇخەن - سۆز، نۇتۇق.
[2] ناقىل - نەقىل قىلغۇچى، ئېيتقۇچى، يەتكۈزگۈچى.
[3] سارى - تەرەپ، تامان، ياق.
[4] نەبى - پەيغەمبەر.
[5] ھەزار - مىڭ.
[6] دۇ - ئىككى.
[7] سەد - يۈز.
[8] پەنجاھ - ئەللىك.
[9] ھەشەد - سەككىز.
[10] ئەدەد - سان، ساناق، ھېساب. (يۇقىرىدىكى تۆت مىسرادىكى سۆزلەر ئەبجەد ھېسابى بويىچە ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ ھىجرىيە 1258-يىلى يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ، بۇ مىلادى 1842-يىلىغا توغرا كېلىدۇ.)
[11] سەفەر - ھىجرى تارىخ يىلىدا 2-ئاي.
[12] كەتمەن - يەر نامى، ھازىرقى قازاقىستان تەۋەلىكىدە.
[13] ماجەرا - يۈز بەرگەن ئەھۋال، جاڭجال، ماجىرا.
[14] تەۋاف - تاۋاب، زىيارەت.
[15] بىسيار - تولا، بىر تالاي.
[16] زاد\زات - بالا، پەرزەنت، ئەۋلاد.

دىدى ئىسمى رەسمىم يۇسۇفخان خوجا،
ئاتامىزنىڭ ئاتى ئۆمەرخان خوجا.
بۇ سۆزنى ئىشتىپ[17] تەمامى ئەبد[18]،
بۇ چاگموزەغە بولدى شۇلدەم مۇرىد.
خەلايىق كەلىشىپ قىلىپ گىريە زار[19]،
خۇسۇسەن، روزە مۇئەززىن[20] بولۇپ بىقەرار.
بۇ چاگموزەغە تۇرفە[21]ئىخلاس ئېتىپ،
ئۆزىنى بۇلار چاكارى[22] خاس ئېتىپ.
ئالىپ يۇردى چاگموزەنى ئۆيمۇ-ئۆي،
جەھانغە سالىپ شورەشى[23] هاي-هۇي.
ئاچانوقۇ[24] خەلقى خوجام كەلدى دەپ،
كى شۇكقار ئېلىگە دۇئا بەردى دەپ.
كى دارتامتۇ، غالجات، دولاتۇ ئېلى،
خۇنۇخاي، ئىكى[25] بۇغرا[26] خەلقى خېلى.
خاتۇن-قىزلارنى قىلىشىپ نىياز[27]،
بۇ چاگموزە بىرلە دىيىشىپ كى راز[28].
قاسىم شەيخ بىرلە شەيخ دۇرۇۋا قۇلى،
باقى شەيخ، مەمەكلەر بولۇپدۇر قۇلى.
جۇ ئاخۇن كى تۇگگانلار خەلفەسى،
كى چاگموزەغە قىلدى ئىخلاس بەسى[29].
كى تۇنگان، چانتۇ ئىشتىپ تەمام،
بۇ چاگموزەغە خىزمەت ئەتتى مۇدام[30].
كى دەۋلەت نەزەر ، باقى شەيخ، مەمەك،
«خوجام» دەپ بۇلار قىلدى ئوقەتنى تەرك.
سەتى ئەبۇلئەزىز، قەمەرىدىن يۇز بەگى،
مىرئالىم شەيخۇل بەگ، ئەمىن يۇز بەگى.
ئوسمان غەزنەچى بىرلە، يولداش مىراب،

[17] ئىشتىمەك - ئاگلىماق.
[18] ئەبد - بەندە.
[19] گىريە\گىريە زار - يىغا-زار، كۆز يېشى تۆكۈش.
[20] مۇئەززىن - مەزىن، ئەزان ئېيتقۇچى.
[21] تۇرفە - ئاجايىپ.
[22] چەكار - چاكار، خىزمەتكار.
[23] شۇرەش\شورىش - غەۋغا، توپىلاڭ؛ هاياجان.
[24] ئاچانوقۇ - يەر نامى، هازىرقى قازاقىستان تەۋەسىدە. (چوڭ-كىچىك كەتمەن يېزىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)
[25] ئىكى - ئىككى.
[26] دارتامتۇ، غالجات، دولاتى، خۇنۇخاي، ئىككى بۇغرا (چوڭ بۇغرا، كىچىك بۇغرا) - يەر نامىلىرى. دارتامتۇ (داردامتۇ) هازىر قازاقىستان تەۋەسىدە. دولاتى، خۇنۇخاي، چوڭ بۇغرا، كىچىك بۇغرا قاتارلىقلار هازىرقى چاپچال ناھىيىسى تەۋەلىكىدە. غالجات قازاقىستان تەۋەسىدە.
[27] نىياز - تەقدىم، ھەدىيە.
[28] راز - ئىچكى سىر.
[29] بەسى - تولا، كۆپ.
[30] مۇدام - ھەمىشە، دائىم.

«خوجام كەلدى» دەپ كۆزىدىن تۆكتى ئاب.
ۋەلى خوجا دەپ قىلمادى[31] ئېتىقاد،
كى ئىخلاس قىلىپ، قىلمادى ئىنقىياد[32].
قىلىپ ئېتىقاد شەيخ دەۋلەت نەزەر،
تەمامى خەلايىققە قىلدى خەبەر.
ئالىپ يۈردى چاچمۇزەنى ئۆيمۇ-ئۆي،
كى خەلق نەزرى ئەيلەپ تىۋە[33]، ئات، قوي.
تولۇپ بۇ خەبەر بۇ ئىلا[34] شەھرىگە،
تۇشىپ غۇلغۇلە چۇن[35] بىر بەھرىغە.[36]
كىچىك-چوڭ خەلايىق تەمام ئاڭلادى،
بارىپ تەۋاپ ئىتەلىن دىبان چاغلادى.
بىلال بۇ زەماندا ئىدىلەر كىچىك،
كىچىكلىكدە ھەم ئەيلەر ئەردى پۈتىك.[37]

چاچمۇزەغە خەلايىقلار ئىخلاس ۋە ئەقىدە قىلىشىپ، ھەر تەرەپدىن نەزرى-نەزۇر ئالىپ كەلىپ دۇئالار ئالغانى. چاچمۇزە ئۆيىنىڭ ئىچىگە پەردە تارتىپ، يۈزىگە نىقاب تارتىپ، خەلايىقلەرگە ئۆزىنى كۆرسەتمەي ياشۇنغانى[38]. خەلايىقلار بۇ كىشى ئۇلۇغ خوجا ئىكەن دەپ ئەقىدە-ئىخلاسى زىيادە بولغانى.

نەزم

رىۋايەت قىلۇر راۋىيى نۇكتەدان[39]،
كى چاچمۇزەدىن مەن قىلاي سۆز بەيان.
دىدى بىر كۈنى ئۇشبۇ چاچمۇزە نىز:[40]
«ماڭا راسلاڭىز خالىرەك ئۆينى تىز.
بۇ ئۆيگە كىرىپ مەن ئىبادەت قىلاي،
مۇرىد بولسە ھەر كىم ماڭا قول ئالاي».
بۇ سۆزنى ئىشىتىپ تەمام خاسۇ ئام[41]،
تاپىپ خالى ئۆينى قىلىپ ئېھتىمام[42].
قىزىل پەردە تارتىپ بۇ ئۆي ئىچرە تىز،
يۈزىگە نىقاب تارتتى چاچمۇزە نىز.
بۇ ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرەلمەي كىشى،
يەساۋۇلغە ئەيتۇر، كى بولسە ئىشى.

[31] بۇ ئىككى مىسرادا ھەرىكەتنىڭ بولۇشسىز شەكىلدە كېلىشى ئەسەر مەزمۇنى بىلەن سىغىشمايدۇ.
[32] ئىنقىيات - بويسۇنۇش، تەۋە بولۇش، ئىتائەت.
[33] تىۋە - تۆگە.
[34] ئىلا - ئىلى؛ غۇلجا.
[35] چۇن - ئوخشاش، كەبى.
[36] بەھر - دەريا، دېڭىز.
[37] پۈتىك - پۈتۈك، خەت، خاتىرە.
[38] ياشۇنماق - يوشۇرۇنماق، بېكىنمەك، پىنھان بولماق.
[39] راۋىيى نۇكتەدان - ھېكمەت سۆزلىگۈچى، رىۋايەت قىلغۇچى.
[40] نىز - يەنە، ھەم.
[41] خاسۇ ئام - كۆپچىلىك.
[42] ئېھتىمام- ئەھمىيەت بەرمەك.

بۇ ھەيبەتنى كۆردى تەمام ئامۇ خاس،
ئەدەب ساقلاشىپ كىرمەيىن جۇملە ناس[43].
ئەگەر ئەرزى بولسە دەيەلمەي ئاگا،
كى بەلكى قىلالماي، كى چۇنۇ چەرا[44].
ئانىڭ ھەيبەتىدىن بۇ خەلق قورقۇشىپ،
سىپاھگەرلىكى[45] بەلكى ھەددىن ئاشىپ.
خەلايىق بۇ ئۆيىنىڭ ئىچىگە كىرىپ،
ھەر ئايماق ـ ئايماق زىيارەت قىلىپ.
خەلايىق قىلىپ بىر ـ بىرىگە خەبەر،
بۇ چاگموزغە بەردى سىم[46] بىرلە زەر.
بۇ چاگموزغە بارچە ئادەم كەلىپ،
بەرىپ نەزرى بىسيار، دۇئالار ئالىپ.
«خوجام، ئاھ خوجام» دەپ تەمام خاسۇ ئام،
كى ئاھۇ فىغانلار قىلىشىپ تەمام.
ھەمە مال ـ ئەمۋالىنى[47] قىلدى فەدا،
دېيىشىپ بولۇر بىزگە دەپ رەھنەما[48].
قىلىپ خىزمەتىن بارچە ئارمان بىلەن،
قايۇ[49] ئىشنى بۇيرۇر، قىلۇر جان بىلەن.
بولۇپ خىزمەتىدە تەمامى كىشى،
مۇنىڭ خىزمەتىن قىلماق ئولدى ئىشى.
بىلال سۆزنى ئاز ـ ئاز قىلىڭ، مۇختەسەر[50]،
ئۆتۈپدۇر ھەر ئىشدىن بېرىلىڭ تېز خەبەر.

ئەلقىسسە، ئىلا شەھرىدە بىر شەيخ زەمان ۋەلى يەزدان مۇھسىب خۇدائى شەيخ مۇھەممەد گادائى رەھمەتۇللاھ ئەلەيھىنىڭ بىر ئوغلى قالغان ئەردى. ئاتىنى ئابدۇشەرىف ئاخۇن دەرلەر ئەردى. ياش، نەۋجەۋان[51]، دىلسۆز[52] زەمان ئەردى. سىياھ[53] رىش[54]، ئاھۇ[55] چەشمە[56]، شىرىن زەبان[57]، ماھى تابان[58] سىفەت[59] ئەردى. خۇش

---

43 جۇملە ناس ـ ھەممە كىشى.
44 چۇنۇ چەرا ـ ئۇزۇلمەس تالاش، بەس-مۇنازىرە؛ نېمىشقا، نېمە ئۈچۈن.
45 سىپاھگەرلىك ـ ئەمەلدارلىق كىبىرى.
46 سىم ـ كۈمۈش.
47 ئەمۋال ـ «مال» سۆزىنىڭ كۆپلۈك شەكلى، ماللار، ئەشيالار، مال ـ دۇنيا.
48 رەھنەما ـ يول كۆرسەتكۈچى.
49 قايۇ ـ قايسى.
50 مۇختەسەر ـ قىسقىراق.
51 نەۋ جەۋان ـ ياش يىگىت، يىگىت.
52 دىلسۆز ـ يۈرەكنى كۆيدۈرگۈچى؛ دىلى كۆيگەن، يۈرىكى ئۆرتەنگەن؛ جانكۆيەر، غەمخور، مېھرىبان.
53 سىياھ ـ قارا.
54 رىش ـ ساقال، قىل.
55 ئاھۇ ـكېيىك.
56 چەشم ـ كۆز.
57 زەبان ـ تىل، نۇتۇق، زۇۋان.
58 ماھى تابان ـ پارلاق، نۇرلۇق ئاي.
59 سىفەت ـ سۈپەت.

روي[60] ۋە خۇشخۇي، شىرىن كەلام[61] ئەردى. بۇ ئەر دائىم زىكىر[62] ئاللاھنى ۋەرد[63] قىلىپ، ئەسنا[64] ئەشرنى[65] ئەبەس[66] ئۆتكۈزمەس ئەردى. گاھ ـ گاھ تىجارلىق[67] ھەم قىلۇر ئەردى.

نەزم

بار ئەردى ئىلا ئىچرە ئەھلى سەلەف[68]،
ئۇلاردىن قالىپ ئەردى نىكۇ خەلەف[69].
خەلەف ئىسمى ئەردىكى ئابدۇلشەرىف،
خىرەدمەندى[70] ھەر بابدا ئەردى زەرىف[71].
مۇدام ياد ئەتىپ زىكرى ئاللاھنى،
دەۋامەت ئوقۇپ قۇلھۇۋەللاھنى.
دىلىغە خۇدا يادىنى زەم قىلىپ[72]،
خۇدا خەۋپىدىن كىرپىكىن نەم قىلىپ.
يەنە گاھ ـ گاھى تىجارەت ئۆچۈن،
قىلۇر ئەردى سودا خىراجەت ئۆچۈن.
بار ئەردى خۇنۇخايىدا ئاشنالارى،[73]
ھۇسەيىن خوجا دەپ دىل ئاگاھلارى[74].
بۇ ئابدۇشەرىف ئاخۇنۇم بىر كۈنى،
خەرىد ئەيلەدى[75] نەچە رەڭ دارۇنى.[76]
ئالىپ ئۇد، ئەنبەر، ئىپار، زەفەران،
لاچىندانە، دارچىن، سەدەف، مامىران.
كى ئۇستىخۇددۇس، بەھمەن، تۇدرى،
بالادۇر، رەۋەند، نىلۇفەر، كۇندۇرى.
سۆرۇنجان، خولىنجان، كابابە، سەلىخ،
بىنەفشە، سانا، بادىيان، تەبىخ.
كەبىر، كەرەپشە ۋە سەندەلى سەپىد،

---

[60] خۇش روي ـ خۇش چىراي.
[61] كەلام ـ سۆز، گەپ، نۇتۇق.
[62] زىكر ـ سۆزلەش، تىلغا ئېلىش، بايان قىلىش.
[63] ۋەرد ـ قىزىلگۈل، ئەتىرگۈل.
[64] ئەسنا ـ زامان، پەيت، چاغ، ۋاقىت.
[65] ئەشر ـ ئوندىن بىرى.
[66] ئەبەس ـ بىھۇدە،پايدىسىز، ئورۇنسىز، بىكار، بىكارغا.
[67] تىجارلىق ـ تىجارەت.
[68] ئەھلى سەلەف ـ ياخشى ئاتىنىڭ بالىلىرى.
[69] نىكۇ خەلەف ـ ياخشى ئەۋلادلار.
[70] خىرەدمەند ـ ئەقىللىق، دانا.
[71] زەرىف ـ پاك، پاكىز، گۈزەل، خۇش مىجەز، خۇش چاقچاق؛ ھوشيار، ئەقىللىق.
[72] زەم قىلماق ـ قوشماق، جەملىمەك، يۇكلىمەك.
[73] ئاشنا ـ دوست، بۇرادەر.
[74] دىل ئاگاھ ـ كۆڭلى تۇيغان، دىلى سەزگەن.
[75] خەرىد ـ سېتىۋالماق.
[76] دارۇ ـ دورا.

كى ئەسفەر زاك، جىنتىيانا، ھەدىدى[77].
دۇرۇيۇ تەۋار[78]، بەقەسەم، شايەلەر،
خوتەن زىلچەسى، رەخت، چىراغپايەلەر[79]،
قۇلۇپۇ، قوبۇزۇ، كى زەنجىر، شىكال،
كى يىڭنە، تەمۇنە[80]، سەلاسىل[81]، غەلال[82].
بۇلارنى ئالىبان كېمەدەن ئۆتۈپ،
بارۇر ئەردى ئاتغە بۇلارنى يۈدۈپ.
كى ھەمراھ بولۇپ يولدا ئىكى كىشى،
كى چاڭموزەغە بارماق ئەردى ئىشى.
بۇ چاڭموزەنىڭ ۋەسفىنى[83] سۆزلەشىپ،
ئانىڭ خىزمەتىن قىلغالى كۆزلەشىپ.
شەرىف ئاخۇن ئەيدى: «ئايا ئىكى تەن،
كى تەئرىف[84] قىلۇرسەن قايۇ تەننى سەن؟»
بۇلار ئەيدى: «كەلمىش خوقەندىن[85] خوجام،
ئاتىنى ئاتايدۇر يۇسۇفخان خوجام.
ئىشتىپ كۆرەي دەپ بارۇرمىز» دېدى،
«خوجامنىڭ دۇئاسىن ئالۇرمىز» دېدى.
شەرىف ئاخۇن ئۇيناپ دېدى: «ئەي كىشى،
مەنىڭ بىرلە باردۇر خوجانىڭ ئىشى.
بارىپ مەن خوجاڭنى تۇتارمەن» دېدى،
«كى ئەژدەر سىفەتلىك يۇتارمەن» دېدى.
ئويۇنغە سالىپ قىلغان ئەردى بۇ سۆز،
خوجاسىغە يەتتى ئىكەۋ[86] دۇەە يۈز.
كىرىپ ئىكەۋ چاڭموزەنىڭ قاشىغە،
قولىنى قويۇپ يىغلادى باشىغە.
بۇ چاڭموزە ئەيتۇر: «نە يەردە شەھەر،
شەھەر ساردە نە ئىكەنمىش خەبەر؟»
دېدى ئىككىسى:[87] «ئەي خوجام ئاڭلايىڭىز،

[77] يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان «ئۇد، ئەنبەر، ئىپار، زەپىران، لاچىندانە، دارچىن، سەدەپ، مامىران، ئۇستىقۇددۇس، بەھمەن، تۇدرى، بالادۇر، رەۋەن، نىلۇپەر، كۇندۇر، سۆرۈنجان، خۇلىنجان، كابابە، سەلىخ، بىنەپشە، سانا، بادىيان، تەبىخ (قايناتما)، كەبىر، كەرەپشە، سەندەلى سەپىد (ئاق سەندەل)، ئەسفەر زاك (سېرىق زاك)، جىنتىيانا، ھەدىدى» قاتارلىقلار ئۇيغۇر تېبابىتىدە دائىم قوللىنىلىدىغان دورا ماتېرىياللىرىنىڭ ناملىرىدۇر.
[78] دۇرۇيۇ تەۋار - تاۋار-دۇردۇن.
[79] چىراغپايە - يەنى چىراغپاي، چىراغدان.
[80] تەمۇنە - چوڭ يىڭنە.
[81] سەلاسىل - كىشەن، زەنجىر، كويزا.
[82] غەلال - «غۇل»نىڭ كۆپلۈك شەكلى، كىشەن، بويۇنتۇرۇق، زەنجىر ھالقا.
[83] ۋەسف - تەرىپلەش، ماقتاش، سۈپەتلەش.
[84] تەئەرىف - تەرىپلىمەك.
[85] خوقەن - يەنى قوقان، شەھەر نامى، ھازىرقى ئۆزبەكىستان تەۋەلىكىدە.
[86] ئىكەۋ - ئىككى، ئىككىسى.

دۇچار ئۇلدى بىزلەرگە بىر باتەمىز.[88]
كى بىزگە خوجاڭنى تۇتارمەن دېدى،
كى ئەژدەر بولۇبان يۇتارمەن دېدى.
مۇنى دەپ كى چوقۇردا[89] قالدى شۇل ئەر،
كى بىز تېز كەلىپ سىزگە بەردۇك خەبەر.»
بۇ چاڭموزە دېدۇر: «ئانىڭ ئاتى كىم،
كى ئەۋلادى كىم، ئاتى كىم، زاتى كىم؟»
دېدىلەر: «ئىمىش ئاتى ئابدۇشەرىف،
ئۆزى باخىرەد[90]، نەۋجەۋان ھەم زەرىف».
شەرىف ئاتىنى ئاڭلاپ بۇ چاڭموزە تېز،
يۈرەكى ئاغىپ بولماق ئۇلدى گۇرېز[91].
چەراكى[92] شەرىف باي دېگەندىن بۇ مەرەز،
ئالىپ قاشقان ئەردى بۇ چاڭموزە قەرز.
شەرىف بايدىن ئالمىش تۈمەن تەڭگە پۇل،
شەرىف باي كەلىپدۇر دەپ ئۇلدى مەلول[93].
مەنى تۇتقالى كەلدى دەپ خەۋپ ئەتىپ،
بۇ چاڭموزەنىڭ باشى قالدى قاتىپ.
دېدى: «ئاھ ئۇرۇپ ئول مەنىڭ دۇشمەنىم،
ئانى قەتل قىلغان كىشىدۇر جانىم.
ئانى ئۆلتۈرۈر بولسە ئول باشىمىز،
دۇ ئالەمدە[94] بولغاي قارىنداشىمىز.»
مۇنى ئاڭلادىلار باقى شەيخ، مەمەك،
كى دەۋلەت نەزەر شەيخ، قىلۇرغە ھەلاك.
بۇ ئۈچ تەن دېدى: «ئەھدەسىدۇر ماڭا،
قىلۇرمىز شەرىف باي باشىنى جۇدا».
بۇ چاڭموزە ئاڭلاپ بولۇپ تۇرفە[95] شاد،
دېدى: «تېز ھەلاك ئەيلەڭىز كەلسە پات».
شەرىف ئاخۇن ئانداغ قەزاغە[96] بارىپ،
قوناق بولغان[97] ئەردى مازارغە[98] بارىپ.

---

87 ئىكەسى - ئىككىسى.
88 باتەمىز - ئىدراكلىق، پەم-پاراسەتلىك.
89 چوقۇر - يەر نامى.
90 باخىرەد - ئەقىل-ھوشقا ئىگە، ئەقىللىق، دانا.
91 گۇرېز - قېچىش، قاچماق.
92 چەراكى - كۈنكى.
93 مەلول - مالال بولغان؛ غەمكىن، خاپا؛ قايغۇلۇق
94 دۇئالەم - ئىككى ئالەم، يەنى پانى ۋە باقى ئالەم.
95 تۇرفە - ئاجايىپ.
96 قەزا - تەقدىر، تەگرى ئىرادىسى.
97 قوناق بولماق - مېھمان بولماق.
98 مازار - يەر نامى، يەنى خۇنۇخاي مازار.

بۇ دەۋلەت نەزەر شەيخ، باقى شەيخ بارىپ،
ئابدۇشەرىف ئاخۇن قاشىغە كىرىپ.
مەمەك بىرلە كىردىكى، بەردى سەلام،
كى بىر- بىر كۆرۈشتى قىلىپ ئېھتىرام.
دېدى: «ئاخۇنۇم تاغدا مالدار تولا،
ئالىپ بارسا سودانى تاغقە بولا.[99]
كى مالدار كىشى سودانى كۆپ ئالۇر،
كى بىر پۇلغە ئون پۇلچە نەپئى[100] بەرۇر.
تاۋار، زىلچەلەرنى ئالىپ، قوي بەرۇر،
بەش- ئون ئاقچەلىق سوداغە ئۇي[101] بەرۇر.»
شەرىف ئاخۇن ئەيدى: «يولىدۇر قايان،
بولۇپدۇر كېچە ئەرتە بولغۇم رەۋان.»
بۇلار ئەيددى: «بۇ كۇندە بارماق كەرەك،
بارىمىز بارىپ سودا قىلماق كەرەك.»
بۇ ئاخۇننى زور[102] بىرلە ئاتلاندۇرۇپ،
دىگەردىن نامازشامغەچە يول يۇرۇپ.
باقى ئات چاپىپ سەتى زەمىن بەلەند[103]،
كى بىر تاسما ئارقاننى قىلدى كەمەند[104].
كەمەندى سالىپ ئاخۇنۇم ھەلقىغە،[105]
يۇگۇرتۇپ كى سۆدرەپ[106] كەرەدۇر كەرە[107].
كى بىر مۇنچە يەرگە بۇ سۆدرەپ بارىپ،
يوغان تاش بىلە باشلارىنى يارىپ.
بۇ ئۇچ ناكەسلەر شەھىد ئەيلەدى،
ئەدەن[108] باغىنى تېز خەرىد[109] ئەيلەدى.
كى يەنچىپ بۇلار تاش بىلە باشىنى،
تەنى ئۇستىگە دۆبۇلەپ تاشىنى.
كى تاغنىڭ كامارىغە مەدفۇن ئېتىپ[110]،
ئۇچى مالىنى تەقسىم ئەيلەپ كەتىپ.
كى ئالماي خەلايىق بۇ ئىشدىن خەبەر،

[99] بولا - بولىدۇ، بولۇر.
[100] نەپئى - نەپ، پايدا.
[101] ئۇي - پىچىۋېتىلگەن كالا، ئۆكۈز.
[102] زور - زورلاش، مەجبۇرلاش.
[103] سەتى زەمىن بەلەند - ئېگىز يەر يۈزى.
[104] كەمەند - سىرتماق.
[105] ھەلق - تاماق، بوغۇز.
[106] سۆدرەپ - سۆرەپ، سۆرىتىپ.
[107] كەرەدۇر كەرە - قايتا- قايتا.
[108] ئەدەن - يەمەندە ئەڭ ياخشى مەرۋايىتلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان بىر ئارالنىڭ نامى.
[109] خەرىد - ۋەيران قىلماق، تالىماق.
[110] مەدفۇن ئەتمەك - كۆممەك.

تاپالماي مۇھببلار[111] خەبەردىن ئەسەر.
بۇ ئابدۇشەرىف ئاخۇن ئۆلدى نىھان،[112]
يوق ئۇلغانى خەلقلەرغە بولدى ئەيان.
«قايان باردى بولغاي بۇ ئاخۇن» دېدى،
ئانىڭ ئۆلگەنىنى كىشى بىلمەدى.
ئايا نازىمى، سىز بەرىڭ بىر خەبەر،
نەچۇك ئىش بىلە تاپتى مۇندىن ئەسەر.
خىرەد[113] كىم تەخەييۇل[114] ئاتىنى چاپىپ،
سەھايىف[115] گۇلىستانى ئۆزرە يەتىپ.
سەھايىف ئۈزە جىلۋە ئەيلەپ قەلەم[116]،
بارىپ ھەر تەرەپكە سۇرۇبان رەقەم.
رەقەم[117] گۇلىستاندا گۇل ئاچىلىپ،
خىرەد غۇنچەسى ھەر تەرەپ ساچىلىپ.
لىسان[118] قۇمرىسى[119] ئاندا «كۇ ـ كۇ» دېدى،
نە «كۇ ـ كۇ» دېدى بەلكى «ھۇ ـ ھۇ»[120] دېدى.
زەبان تۇتىسى كىم تەكەللۇم[121] تۈزۈپ،
خىرەد بەھرىدە مىسالى غەۋۋاس ئۈزۈپ.
ھىكايەت دۇررىنى ئالىپ بەھرىدىن،
بۇ تاگسۇق[122] ھىكايەتنى قىلدى مۇبەيان.
بولۇپ گەۋھەر سۆزنى مەن تىزغۇچى،
تىلىمدۇر بەھانە، قەلەم سىزغۇچى.
بۇ سۆز گەۋھەرىنى ئەيان ئەيلەيىن،
مۇھىبلەرغە بىر ـ بىر بەيان ئەيلەيىن.
يۈرۈر ئەردى نەچەند[123] بالا قوي باقىپ،
ۋە بەئزەلەرى ئات، كالا ـ ئۆي باقىپ.
كى پەيدا بولۇپ كەلدى بىر شىر مەرد،
ياشىل جەندە بىرلە ئۈرۈپ ئاھ سەرد[124].
كى بىر دۆبە تاشىنىڭ يانىغا كەلىپ،

---

[111] مۇھىبلار ـ يېقىن كىشىلىرى.
[112] نىھان ـ يوشۇرۇن، مەخپى، يوشۇرۇنغان.
[113] خىرەد ـ ئەقىل، ھوش، پاراسەت.
[114] تەخەييۇل ـ خىيال قىلىش، خىيالىغا كەلتۈرۈش.
[115] سەھايىف ـ ۋاراقلار، سەھىپىلەر، بەتلەر.
[116] رەقەم ئەيلەمەك ـ يازماق، پۈتمەك.
[117] رەقەم ـ سان، رەقەم؛ يېزىق، يېزىش؛ مەكتۇب، نامە.
[118] لىسان ـ تىل.
[119] قۇمرى ـ تورغاي تىپىدىكى قۇش، بۇلبۇل.
[120] كۇكۇ، ھۇھۇ ـ قۇشلارنىڭ ئاۋازىغا تەقلىد قىلىنغان سۆزلەر.
[121] تەكەللۇم ـ سۆزلەش، پاراڭ سېلىش، سۆزلىشىش.
[122] تاگسۇق ـ تەملىك.
[123] نەچەند ـ نەچچە، بىر نەچچە.
[124] سەرد ـ سوغۇق، قاتتىق، ئېغىر.

کی بىر مۇنچە تۇپراق قولغە ئالىپ.
دەر ئەردی بۇ ئادەم قىلىبان فىغان:
«ئالاي بىر قانىڭغە هەزار قەترە قان».
کەلىپ هەر کۇنی يىغلار ئەردی بۇ کەس[125]،
بالالار قاچىپ کەتتی ئەيلەپ کی تەرس[126].
قاچىپ کەلدىلەر ئۆيلەرىگە تەمام،
ئاتالار دېدی: «نەمە بولدۇڭ بالام؟».
دېدىلەرکی: «هەر کۇن کېلۇر بىر کىشی،
کی ئاتمىش ۋە يەتمىشکە يەتمىش ياشی.
کی تاغىنىڭ تۆپىدە قىلۇر گىريە زار،
ئىشتکەن کىشىلەر بولۇر بىقەرار.
ياشىلدۇر کەيگەن ئانىڭ جەندەسی،[127]
کۇلاهی[128] ياشىلدۇر، کی ئەمامەسی».[129]
بۇلار ئاڭلاپ ئەيددی: «بىر ئەي خۇدائی،
بۇدۇر روه پاکی مۇهەممەد گادائی.
بۇ شەيخىنىڭ کی پەرزەندی ئۆلگەن ئىکەن،
ئانىڭ قانی مۇندا تۆکۇلگەن ئىکەن».
دېدی، ئاتلانىپ چىقتی نەچەند تەنان،[130]
بالالار بىلە بولدی تاغقە رەۋان.
ئوشۇل دۆبە تۇپراقنی ئاچتی هەمان،
کی ئابدۇشەرىف ئاخۇن ئولدی ئەيان.
بۇ کەلگەن کىشىلەر تانىدی کۆرۇپ،
کی قانلىغ ساقالىن کۆزىگە سۇرۇپ.
مۇهىبلەر هەممە ئاندا تۇتتی ئازا،[131]
تۇتۇپ ماتەمىن کيدی بارچە قارا.
مۇهىبلەر بۇ ۋاقىئەنی يازىپ تەمام،
بۇ يازۇغە[132] مۆهرىنی باسىپ تەمام.
بەرىپ نامەنی قاسىدىغە[133] هەمان،
باقی هاکىمبەگ ساری قىلدی رەۋان.
يۇرۇپ قاسىدی تېز، ئۆتۇپ بەهرىدىن،
کەلىپ باقی بەگ ئورداسىغە ياقىن.

---

[125] کەس - کىشی، شەخس.
[126] تەرس - قورقۇش، قورقۇنچ، ۋەهىمە، خەۋپ.
[127] جەندە - دەرۋىشلەر تونی.
[128] کۇلاه - سوپىلارنىڭ ئېگىز باش کيىمی.
[129] ئەمامە - سەللە، دەستار.
[130] تەنان - ئادەم.
[131] ئازا - هازا.
[132] يازۇ - يازما ماتېرىيال.
[133] قاسىد - ئەلچی، خەۋەرچی.

يەساۋۇلغە بەردى تۇتۇپ نامەنى،
مۇھبىلەر ئىبەرگەن[134] بۇ ھەنگامەنى.[135]
يەساۋۇل ئالىپ نامەنى ناگەھان،[136]
بەنەزدىك ھاكىمبەگ ئۇلدى رەۋان.
تۇتۇپ بەردى ھاكىمغە بۇ نامەنى،
ئوقۇپ كۆردى بەگ ئۇشبۇ ھەنگامەنى.
بۇ بەگكە يەتىپ تۇرفە ھەنگامە غەم،
بۇ بەگ شادلىغى بولدى ئەندۇغە[137] زەم.
بۇ بەگ ئاتلانىپ باردى جاڭجۇڭغە[138] تېز،
ھەممە ۋاقىئەتنى بەيان قىلدى نېز.
ئىشتىپ كى جاڭجۇڭ بولۇپ دەرغەزەپ،
ھۆكۈم قىلدى چوڭلار يىغىلسۇنكى دەپ.
خەبا ئانبال، دارىن، كالا دالارىن،[139]
كەلىبان كۆرۈندى كىرىپ ھەر بىرىن.
بۇ جاڭجۇڭ بۇلارغە ئەيان ئەيلەدى،
بۇ چاغموزە كارىن[140] بەيان ئەيلەدى.
تۇ دارىن كى تېز، تۇن كى ئاتلاندىلار،
خۇنۇخاي سارىغە يەتىپ باردىلار.
تۇتۇپ ئۇشبۇ چاغموزەنى دەر مەھەل،
ئاياغقە كىشەن سالدى، قولغە غەلال.
كى دەۋلەت نەزەر شەيخ، مەمەك، باقى،
بۇلارنى تۇتۇپ باغلادىلەر تېخى.
قاسىم شەيخ، دەرۋاقۇلى شەيخنى ھەم،
تۇتۇپ قەددىنى غۇل[141] بىلە قىلدى خەم[142].
سەكسەن يۈز باشنى تۇتۇپ باغلادى،
بۇلارنى قىيىن قىلغالى[143] چاغلادى.
ئوسمان غەزنەچى بەگكە يەتتى خەبەر،
ھەراسان[144] بولۇپ ئىچتى دەرھال زەھەر.
جۇ ئاخۇنمۇ ئاڭلاپ زەھەر ئىچتى تېز،
خەلايىق كى قورقۇپ قىلىشتى گۇرېز.

---

134 ئىبەرمەك - ئەۋەتمەك. بەزىدە «يىبەرمەك» دەپمۇ يېزىلغان.
135 ھەنگامە - ھادىسە، ۋەقە.
136 ناگەھان - دەررۇ، شۇ سائەتتە.
137 ئەندۇ - غەم، قايغۇ، ئەلەم، دەرد، رەنج.
138 جاڭجۇڭ - جاڭجۈن، گېنېرال. يەنى چىڭ سۇلالىسىنىڭ كۈرەدە تۇرۇشلۇق ئىلى گېنېرال مەھكىمىسىنىڭ گېنېرالىنى كۆرسىتىدۇ.
139 مانجۇلارنىڭ ئەمەل ناملىرى.
140 كار - ئىش، ھەرىكەت؛ تەسىر، زەخمەت.
141 غۇل - كىشەن، بويۇنتۇرۇق، زەنجىر ھالقا.
142 خەم - ئېگىلگەن، پۈكۈلگەن.
143 قىيىن قىلماق - سوراق قىلماق، قىينىماق.
144 ھەراسان - قورققان، ۋەھىمىگە چۈشكەن.

كى جاڭجۇڭ بۇ چاڭموزەنى كەلتۈرۈپ،
ئانىڭ قول ـ ئاياغىنى باغلاپ، تاڭىپ.
ئىكى ئىلكىدىن[145] بەند ئەيلەپ ئاسىپ،
تىلىنى تۈۋىدىن پىچاقدا كەسىپ.
پەشانەسىدىن تېرەسىنى سويۇپ،
كى خەنجەردە ئىكى كۆزىنى ئويۇپ.
ئىكى ئىلكىنى جەينەكىدىن كەسىپ،
كى چاڭگاڭ بىلەن ئەمچىكىدىن ئاسىپ.
كەسىپ ئاندا ئىكى ئاياغىنى ھەم،
يۈرەكىغە تىغ ئۇردى بولدى ئەدەم[146].
كى دەۋلەت نەزەر شەيخ، باقى شەيخ، مەمەك،
باشىنى كەسىپ ئەيلەدىلەر ھەلاك.
قاسىم شەيخ، دەرۋاقۇلى شەيخنى تېز،
كى بىجىن[147] سارىغا ئىبەردىكى نېز.
سەكسەن يۈز باشىغە ئۇرۇبان چۇبۇق[148]،
بارىنىڭ[149] بويۇنىغە سالدى قوبۇغ.[150]
ئابدۇشەرىف ئاخۇن تەنىنى ئالىپ،
كەفەنگە ئالىپ، نەئىش[151] ئۆزرە سالىپ.
كۆتۈرۈپ شەھەرنىڭ كى غەرب سارىدە،
كى مەدفۇن ئەتىبان ئاتا يانىدا.
ھەممە يۈز باشى كۇفرىدىن[152] قىلدى تەرس،
بۇ غەۋغايى ھەم ئاخىرى بولدى فەست.
كەتۈر ساقىيا، بىزگە جامى فەرەھ،[153]
فەرەھ جامىدىن تولدۇرۇپ بىر قەدەھ.
ئانى قەترە تامدۇرمايىن سۇبفۇرەي،[154]
بولۇپ مەست يارنىڭ ۋىسالىن سۇرەي.
ئەگەر قىلسە دىلبەر ۋىسالىن كەرەم،
ۋىسالى مەيدىن ئىچەي دەمبەدەم.[155]
بىلال بول، خامۇش سۆزنى قىلماي داراز،[156]

145 ئىلىك ـ قول، بىلەك.
146 ئەدەم ـ يوق، يوقلۇق؛ نابۇت، ئۆلۈم.
147 بىجىن ـ بېيجىڭ.
148 چۇبۇق ـ چىۋىق.
149 بارى ـ ھەممىسى.
150 قوبۇغ ـ قوۋۇق.
151 نەئىش ـ جىنازا، تاۋۇت.
152 كۇفر ـ دىنسىزلىق، كاپىرلىق.
153 فەرەھ ـ خۇرسەنلىك، خۇشلۇق، كۆڭۈل خۇشلۇقى.
154 سۇبفۇرەي ـ سۇمۇرەي.
155 دەمبەدەم ـ ئۈزلۈكسىز، ئۈزۈلدۈرمەي، ئارقىمۇ ئارقا.
156 داراز ـ ئۇزۇن.

لەتىفە[157] كەلام تاپساڭىز قىلما ئاز.

بۇ چاڭموزە دىگەن خىتايچە سۆزدۇر، يەنى ئۆزۈن ساچ دىگەن بولۇر، ئاما[158] ئاتى يۇسۇفخان خوجا ئەردى، مۇسۇلمان ئەردى.

نەزم

بۇ چاڭموزە كىم ئەهلى ئىمان ئىدى،
ئۆزى ئەهلى ئىمان مۇسۇلمان ئىدى.
كى ساچلىغ ئۈچۈن ئانى چاڭموزە دەر،
كىشى كۇفرىدىن مەهمەلاتلارنى يەر.
ئاتا قويغان ئاتى يۇسۇفخان ئەرۇر،
ئاتاسى ئاتى هەم ئۆمەرجان ئەرۇر.
قازائى ئالىهى[159] ئاڭا يۈزلەنىپ،
ئارادە خۇدا بىرلە مۇندا كەلىپ.
قازا يەتكەن ئەردى كېسىلدى باشى،
ئاڭا تەئىن[160] قىلماك بۇگۈن ئەي كىشى.
مۇسۇلمانغە تەئىن ئەتمەك ئەرمەس رەۋا،
رەۋا كۆرمەدىلەر رەسۇلى خۇدا.
ئۇلار روهىغە بىل، دۇئا ئەيلەگىل،
خۇدايىمغە هەمدۇ سانا ئەيلەگىل.
بىلال ئەيددى مۇندا قىلىبان دۇئا،
بارىسىغە رەهمەت ئاتا قىل خۇدا.

بۇ ۋاقىئەغە قىرىق تۆرت يىل بولغان، تارىخىغە بىر مىڭ ئىكى يۈز توقسان توقۇزدا[161] بۇ نەزم تەهرىر قىلىغاندۇر. ئات يىلى ماه رەبىئۇلئەۋۋەلنىڭ[162] تۆرتى، دۇشەنبە كۈندە.

ۋاللاهۇ ئەئلەم بىسسەۋاب.[163]

(نەشرگە تەييارلىغۇچى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى جۇڭگو تىل-ئەدەبىياتى پەنى پوستدوكتور پەن تەتقىقات كۆچمە پونكىتىنىڭ تەتقىقاتچىسى؛ ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ دوتسېنتى، دوكتور)

مەسئۇل مۇهەررىر: ئاسىمجان ئوبۇلقاسىم

157 لەتىفە ـ لەتىپە، نازۇك مەنىلىك سۆز، ئاجايىپ هېكايە.
158 ئاما ـ ئەمما، لېكىن.
159 قازائى ئالىهى ـ خۇدانىڭ تەقدىرى.
160 تەئىن ـ تەنە قىلىش، كىشىنىڭ نۇقسان ۋە كەمچىلىكلىرىنى يۈزىگە سېلىش.
161 مىلادى 1882-يىلىغا توغرا كېلىدۇ.
162 رەبىيۇلئەۋۋەل ـ هېجرىيە كالىندارى بويىچە 3-ئاينىڭ نامى.
163 قۇرئان ئايەتلىرىدىن پارچە بولۇپ، مەنىسى «توغرىسىنى بىلگۈچى ئاللاهدۇر» دېمەك.

گۈللىگەندە ئۆرۈك چېچىكى، تەنتەنىگە تولدى ئېتىكى

2010- يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك شىنجاڭ غۇلجا ئۆرۈك چېچىكى ساياھەت بايرىمىدىن كۆرۈنۈشلەر

مۇشتەرى بولۇڭ

رايونىمىز تەۋەسىدە ھەر دائىم «ئىلى دەرياسى» ژۇرنىلىغا مۇشتەرى قوبۇل قىلىنىدۇ.

ئالاقىلەشكۈچى: خالمۇرات قېيۇمبەگ TEL:13899717142

ئىلى دەرياسى 2011.1

مۇشتەرى بولۇڭ ● ئەسەر ئەۋەتىڭ ● قەدەم تەشرىپ قىلىڭ

国际标准刊号：ISSN1005-8710 国内统一刊号：CN65-1057/I 邮发代号：58-75 零售价：6.00元